

Nr.9 (412) Otrdiena, 2006. gada 28. februāris

■ Skaidrojumi. Viedokļi

Kara noziegumu iztiesāšanas tiesiskās problēmas

Nikolajs Ogurcovs rakstā "Sarkanā partizāna V.Kononova lietas tiesiskās problēmas"* (turpmāk tekstā- Ogurcova raksts) izvērtē dažādus tiesiskos aspektus Vasīlija Kononova lietas iztiesāšanā Latvijas tiesās. Ogurcovs kritiski vērtē Latvijas tiesu izvēlēto tiesisko risinājumu, cita starpā nepiekrītot piemērojamo starptautisko tiesību normu interpretācijai.

Kara noziegumu iztiesāšanas tiesiskās problēmas

M Jur (Dist.) (Oxon) Mārtiņš Paparinskis, M Phil (Oxon) students, M Res (EUI), LLM (Harvard) Ieva Kalniņa, PhD (EUI) studente



Autori vēlas izteikt pateicību Kristīnei Krūmai par vērtīgajiem komentāriem replikas tapšanas laikā. Atbildība par rakstā izteikto viedokli pilnībā gulstas tikai uz autoriem.

Nikolajs Ogurcovs rakstā "Sarkanā partizāna V.Kononova lietas tiesiskās problēmas"* (turpmāk tekstā - Ogurcova raksts) izvērtē dažādus tiesiskos aspektus Vasīlija Kononova lietas iztiesāšanā Latvijas tiesās. Ogurcovs kritiski vērtē Latvijas tiesu izvēlēto tiesisko risinājumu, cita starpā nepiekrītot piemērojamo starptautisko tiesību normu interpretācijai. Šī replika nepretendē uz pastāvīga akadēmiska pētījuma statusu,

Foto: no personiskā arhīva

un to vajadzētu uztvert tikai kā viedokļa paušanu akadēmiskā dialogā. Ņemot vērā raksta īpašo formu, atsauču lietošana ir pēc iespējas ierobežota. Replikas mērķis ir atbildēt uz vairākiem jautājumiem, kuri atšķirīgi novērtēti Latvijas tiesu spriedumos un Ogurcova rakstā. Pirmkārt, kas ir kara noziegumi? Otrkārt, vai var uzskatīt, ka Kononovs un cietušās personas atradās pretējās pusēs? Treškārt, vai un kā tiesiskuma princips ir piemērojams starptautisko noziegumu iztiesāšanā? Ceturtkārt, vai kara noziegumu iztiesāšanā ir svarīgs vispārējais spēka lietošanas tiesiskuma aspekts? Piektkārt, vai Kononovs ir komatants? Sestkārt, vai viņa atbildība ir individuāla vai kolektīva? Septītkārt, vai upuri bija civiliedzīvotāji? Visbeidzot, kādi kara noziegumi tika izdarīti?

Pirms pievērsties atbildēm uz konkrētajiem jautājumiem, ir vietā īsi atgādināt lietas faktus un vispārējo tiesisko kontekstu. Kononovs tika apsūdzēts kara noziegumos par civiliedzīvotāju, tajā skaitā grūtniecības stāvoklī esošas sievietes,

nogalināšanu un māju nodedzināšanu, kas tika izdarīta 1944.gadā. Latgales apgabaltiesa apsūdzību uzskatīja par nepamatotu, norādot, ka apsūdzētais nav kara noziegumu aizliedzošās normas subjekts. Tajā pašā laikā tiesa atzina Kononovu par vainīgu bandītismā, tomēr uz šo noziegumu bija iestājies noilgums. Augstākā tiesa atcēla pirmās instances tiesas spriedumu, uzskatot, ka Kononovs ir vainīgs kara noziegumos, un Senāts apstiprināja šo viedokli. Ogurcova rakstā ir pausts viedoklis, ka Senāts un Augstākā tiesa ir kļūdījusies, atzīstot Kononovu par vainīgu kara noziegumos, un Latgales apgabaltiesa, lai gan pamatoti noraidot apsūdzību kara noziegumos, ir nepamatoti lēmusi par bandītismu.

I. Kas ir kara noziegumi?

Ar kara noziegumiem tradicionāli tiek saprasti noziegumi, ko veic vienas militārā konfliktā esošas puses militārpersona vai civiliedzīvotājs pret otras puses militārpersonu vai civiliedzīvotāju.¹ Būtiskākais kara noziegumu aspekts, kas dažādos veidos ir atspoguļots definīcijā, ir tas, ka noziegumi tiek izdarīti pret pretinieku. Slepkavība vai spīdzināšana, kas būtu kara noziegums, ja izdarīts attiecībā uz otras konflikta puses pārstāvi, principā nebūs kara noziegums, ja upuris ir tās pašas konflikta puses militārpersona vai civiliedzīvotājs.² Kara noziegumi ir pirmais starptautiskais noziegums, kurš ieguva starptautisko paražu tiesību normu statusu. Pragmatiski vērtējot starptautisko krimināltiesību attīstību, valstīm bija daudz vieglāk vienoties par tādu normu radīšanu, no kurām labums rastos vairākām valstīm. Piemēram, tā kā aizliegums nogalināt karagūstekņus nāca par labu abām konfliktā iesaistītajām pusēm,³ valstis bija motivētas vienoties par šādu abpusēji izdevīgu nosacījumu atrunāšanu.

Kara noziegumi ir tādi nodarījumi, kuri: (i) ir nopietni starptautisko humanitāro tiesību pārkāpumi, (ii) kas ir ietverti paražu vai piemērojamo līgumtiesību normās un (iii) attiecībā uz ko pastāv individuālā kriminālatbildība.⁴ Starptautiskie līgumi tradicionāli tikuši iedalīti t.s. Hāgas tiesībās un Ženēvas tiesībās, atsaucoties uz nozīmīgāko konvenciju pieņemšanas vietu. Par Hāgas tiesībām tiek dēvētas 1899. un 1907.gada konvencijas, savukārt no Ženēvas tiesībām svarīgākās ir 1949.gada konvencijas un to 1977.gada protokoli. Lai gan tradicionāli Hāgas tiesības tika pretstatītas Ženēvas tiesībām (karadarbības regulējums pret upuru aizsardzību), mūsdienās šis iedalījums sāk šķīst aizvien nesvarīgāks, un, sekojot Starptautiskās tiesas *Atomieroču* konsultatīvajā viedoklī izteiktajām domām, precīzāk visas šīs tiesības būtu dēvēt par starptautiskajām humanitārajām tiesībām.⁵ Sākotnējais kara noziegumu regulējums pamatā attiecās tikai uz starptautiskajiem militārajiem konfliktiem. Kopš 1977.gada Ženēvas protokolu pieņemšanas tiesiskais regulējums arvien vairāk tiek attiecināts arī uz iekšējiem militāriem konfliktiem. Vērtējot, vai kāds nodarījums ir vai nav kara noziegums, jāpārliciecinās, ka: (i) kara noziegumu aizliegums pastāv kā līguma vai paražas norma, (ii) noziegums ir saistīts ar militāru konfliktu, (iii) noziegumu izdara kombatants (vai atsevišķos gadījumos civiliedzīvotājs) pret (iv) citas konflikta puses (v) militārpersonu vai civiliedzīvotāju.

II. Vai Kononovs un cietušās personas atradās "pretējās pusēs"?

Kara noziegumi ir noziegumi, ko izdara vienas puses pārstāvis pret otras puses pārstāvi. Ja cietušās personas un Kononovs ir tiesiski saistīti ar vienu starptautisko tiesību subjektu, viņa darbības nevar uzskatīt par kara noziegumu. Noziegumus pret tās pašas valsts civiliedzīvotājiem var uzskatīt tikai par noziegumiem pret cilvēci, un konkrētajā lietā izdarītie nodarījumi, neskatoties uz to vardarbīgo raksturu, diez vai izturētu masveidīguma vai sistemātiskās rīcības kritērijus.⁶ Tādēļ pirmais jautājums ir- vai Kononovs un cietušās personas ir "pretējās pusēs"? Lai atbildētu uz šo jautājumu, ir jāizvērtē Latvijas starptautiski tiesiskā situācija 1944.gadā. Ja Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā no starptautiski tiesiskā viedokļa bija prettiesiska, varētu uzskatīt, ka Latvijas pilsoņi ir "pretējā pusē" (vai vismaz nav "tajā pašā pusē") Padomju Savienības militārpersonām. *A contrario*, ja Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā no starptautiski tiesiskā viedokļa bija tiesiska, gan Kononovs, gan civiliedzīvotāji bija saistīti ar vienu starptautisko tiesību subjektu, un Kononova rīcība nevar būt kara noziegums (tāpat kā Vācijas ebreju slepkavības).

Kononova lieta deva izcilu iespēju veikt izvērstu 1940.gada jūnija notikumu starptautiski tiesisko analīzi. Tiesa uzskatīja, ka 1990.gada 4.maija Neatkarības deklarācija⁷ un 1996.gada deklarācija par Latvijas okupāciju⁸ ir konstitucionāla rakstura dokumenti, kuru pamatotību tā nav tiesīga pārskatīt. Vairāku iemeslu dēļ būtu iespējams cits tiesisks risinājums. Pirmkārt, tā kā "esamība pretēja pusē" ir nodarījuma sastāva elements, tiesai vajadzētu būt ārkārtīgi uzmanīgai pret likumdevēja vēlmi noteikt, kā šī norma pareizi interpretējama. Otrkārt, nav skaidrs, kādēļ tiesa 1996.gada deklarāciju uzskatīja par konstitucionāla ranga dokumentu. Ja Saeimas pieņemts deklarātīva rakstura dokuments, kurā ir diezgan brīvi traktēti starptautisko tiesību jēdzieni, ir konstitucionāla ranga dokuments, ir jāsecina, ka konstitucionālas normas kritēriji Latvijas tiesībās ir diezgan zemi. Treškārt, ne Neatkarības deklarācijā, ne 1996.gada deklarācijā tiesai nekas neliedz veikt plašāku un izvērstāku tiesisko apstākļu analīzi. Vēl jo vairāk, drosmīga un kritiska starptautisko tiesību analīze daudz pārliecinošāk atklātu Latvijas praksi papildinošo *opinio juris*. Protams, tiesiskā analīze šādā situācijā nebūtu vienkārša, tomēr tā būtu ļoti nepieciešama Latvijas pozīcijas izskaidrošanai.

Jautājums par 1940.gada jūnija notikumu starptautiski tiesisko aspektu ir plašāka pētījuma priekšmets, un šī replika ir acīmredzami nepietiekama pat virspusīgam situācijas pārskatam. Autoru galīgais viedoklis saskanētu ar tiesas secinājumiem. Tomēr ir nepieciešams izdarīt ļoti svarīgu atrunu un norādīt, ka Latvijas iekļaušanas Padomju Savienībā starptautiskais prettiesiskums nebūt nav tik acīmredzams, kā vispārīgi tiek pieņemts. Latvijas prakse, paužot viedokli par okupāciju un valsts kontinuitāti, atsevišķos gadījumos un atsevišķos aspektos varētu būt nedaudz pārliecinošāka. Pret Latvijas pozīciju var izvirzīt vairākus *prima facie* diezgan pārliecinošus tiesību argumentus, kas apšaubītu gan lietoto terminoloģiju, gan pozīcijas

pamatoību pēc būtības. Pirmkārt, varētu kritizēt to, ka Latvijas iekļaušana Padomju Savienībā tiek definēta kā okupācija.⁹ Tikai 1949.gada Ženēvas konvencijas *expressis verbis* norādīja, ka arī miermīlīga okupācija (t.i., gadījumos, kad okupācija notiek bez militāra konflikta) ir okupācija, un varētu argumentēt, ka šī norma ir nevis 1940.gada paražas deklarācija, bet gan jaunas starptautiskās paražas attīstība. Šāds arguments visdrīzāk (bet ne absolūti viennozīmīgi) būtu nepamatots, jo arī 1907.gada Hāgas konvencija var tikt piemērota attiecībā uz miermīlīgo okupāciju.¹⁰

Otrkārt, pat nediskutējot par Padomju Savienības darbību tiesisko raksturu, varētu argumentēt, ka Kārlis Ulmanis tieši piekrita šīm darbībām. Atbilstoši starptautiskajām tiesībām, ja viena valsts veic kādu principā prettiesisku darbību otras valsts teritorijā, bet otra valsts tai piekrīt, šī darbība nav prettiesiska (piemēram, principā nevienai valstij nav tiesības ierīkot militārās bāzes citas valsts teritorijā, bet, ja otra valsts tam piekrīt, šādā rīcībā nav prettiesiskuma). Ulmaņa akceptu var vērtēt dažādi. Dītrihs Andrejs Lēbers uzskatīja, ka starp Latviju un Padomju Savienību ir ticis noslēgts līgums, un ne tajā laikā, ne arī pēc neatkarības atjaunošanas Latvija nav protestējusi, ka tas ir noslēgts draudu rezultātā.¹¹ Tādēļ Padomju Savienības rīcība ir prettiesiska tikai tik, cik tā iziet ārpus šī līguma noteikumiem (un pārkāpj iepriekš noslēgto līguma noteikumus, ko jaunais līgums neizmaina). Šī raksta autori uzskata, ka alternatīvs (un Latvijas interesēm izdevīgāks) veids, kā skatīties uz šo tiesisko situāciju, ir uzskatīt Ulmaņa rīcību par piekrišanu starptautiski prettiesiskai rīcībai. Ja piekrišana ir dota draudu rezultātā, tā nav spēkā, un darbība iegūst savu *a priori* prettiesiskumu. Šāda pozīcija ir izdevīgāka no tā viedokļa, ka piekrišanas draudu aspekts nav īpaši jāpiesaka (turklāt Starptautisko tiesību komisija ir norādījusi uz līdzīgo Austrijas gadījumu kā paraugu draudiem)¹² atšķirībā no līguma draudu aspekta.

Lai gan galu galā piekrītot tiesas secinājumam un Latvijas oficiālajai pozīcijai, raksta autori vēlreiz vēlas atkārtot tēzi, ka starptautiski tiesiskais aspekts nebūt nav tik viennozīmīgs, kā varētu šķist no Latvijas pozīcijas virspusīga pārskata. Gan Neatkarības deklarācijā, gan 1996.gada deklarācijā, gan arī nesenaajā Deklarācijā par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu¹³ likumdevējs nav tieši atbildējis uz iepriekš minētajiem argumentiem.¹⁴ Tādēļ tiesām būtu jāizmanto katra iespēja, lai aizpildītu šo argumentatīvo *lacuna*, un izskaidrotu pretrunīgākos Latvijas pozīcijas aspektus.

Atgriežoties pie konkrētās situācijas, jāsecina, ka civiliedzīvotājus un Kononovu var uzskatīt par "piederošiem pie pretējām pusēm" kara noziegumu definīcijas izpratnē.

III. Vai un kā tiesiskuma princips ir piemērojams starptautisko noziegumu iztiesāšanā?

Cita starpā Ogurcova rakstā ir kritizēta tiesiskuma principa piemērošana. Tā kā viens no autoriem jau ir paudis savu viedokli par tiesiskuma principu un tā piemērošanas problemātiku starptautisko noziegumu iztiesāšanā,¹⁵ pietiekami atkārtot tikai būtiskākās tēzes. Viens no būtiskākajiem tiesiskuma principa elementiem ir princips *nullum crimen sine lege*, kas aizliedz notiesāt personu, kuras darbība nav bijusi aizliegta tās izdarīšanas brīdī. Aizliedzošajai normai ir ne tikai jāpastāv, bet (atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktajiem kritērijiem, ko ir akceptējis Dienvidslāvijas tribunāls) tai ir jābūt tiesību normai konkrētajā tiesību sistēmā, turklāt tai jābūt pieejamai un paredzamai. Aizliedzošā norma var būt ietverta gan nacionālās, gan starptautiskās tiesību normās, turklāt gan starptautisko līgumtiesību, gan starptautisko paražu tiesību normās. Piemērojot šos principus Kononova lietai, viņa iztiesāšanā var piemērot tikai tās aizliedzošās tiesību normas, kuras 1944.gada 27.maijā nepārprotami pastāvēja (kā likums, starptautisks līgums vai starptautiska paraža) un kuras bija pietiekami pieejamas un paredzamas. *A contrario*, vēlāki likumi, līgumi vai paražas ir piemērojami tikai par tik, par cik tie ir nozieguma brīdī esošu tiesību normu vai paražas vēlāka deklarācija vai kodifikācija.

Piemērojot šos kritērijus Senāta lēmumā un Ogurcova rakstā veiktajai tiesiskajai analīzei, jāsecina, ka neviena no paustajām pozīcijām nav pārliecinoša, jo attiecīgi pārāk šauri vai pārāk plaši tulko tiesiskuma principu. Senāts norāda, ka "kara vešanas noteikumu pārkāpumi kā kara noziegums spriedumā ir novērtēti atbilstoši Nirnbergas Starptautiskā kara tribunāla Statūtu 6. panta 2. daļas b) punkta nosacījumiem [...], [...] norādītajiem konvencionālo tiesību aktiem [1949.gada 12.augusta Ženēvas konvencijai] "Par civiliedzīvotāju aizsardzību kara laikā, kurai Latvija ir pievienojusies vienlaikus ar neatkarības atjaunošanu un šīs Konvencijas 1977.gada 8.jūnija papildprotokola[m] "Par starptautisku bruņotu konfliktu upuru aizsardzību"- autoru piezīme] saistībā ar minēto ANO 1968.gada 26.novembra Konvenciju, ka noilgums nav piemērojams kara noziegumiem, kā tie definēti 1945.gada 8.augusta Nirnbergas kara tribunāla statūtos, arī sevišķi smagiem nodarījumiem, kā tie izdalīti Ženēvas konvencijā par kara upuru aizsardzību, ir atpakaļ ejošas darbības raksturs".¹⁶ Senāta *ratio* šķiet diezgan skaidrs- starptautisko noziegumu aizliegumam ir atpakaļejošs raksturs. Šādai tēzei nevar piekrist. Arī uz starptautiskajām krimināltiesībām attiecas *nullum crimen sine lege* princips ar tieši tādu pašu ierobežojošu spēku.¹⁷ Tādēļ 1949.gada Ženēvas konvencija un 1977.gada Papildu protokols principā nekādā veidā nav attiecināmi uz 1944.gada noteikumiem (protams, izņemot, ja tie ir 1944.gadā pastāvošas paražas kodifikācija, kas varētu būt daļēji attiecināms uz 1949.gada konvenciju). Tādēļ Senāta analīze, tā kā balstīta uz vēlākām konvencijām, nav pilnībā pārliecinoša no tiesiskuma principa perspektīvas.

Ogurcova rakstā paustā pozīcija nav pilnīgi skaidra. No vienas puses, autors diezgan pamatoti norāda uz atšķirību starp nodarījuma aizlieguma un noilguma jēdzienu. No otras puses, savu argumentu pastiprināšanai autors pats atsaucas uz 1949.gada Ženēvas konvenciju un tās 1977.gada I Papildu protokolu, tādējādi šķietami pats nepareizi piemērojot identificēto tiesiskās situācijas intertemporālo aspektu. Visbeidzot, šķiet, Ogurcovs nepiekrīt 1907.gada Hāgas konvencijas

piemērošanai, norādot, ka to nebija ratificējusi ne Vācija, ne PSRS, ne Latvija, tādēļ tās piemērošana bijusi nepamatota. Izvērtējot šo argumentu, pietiek citēt Nirnbergas tribunāla spriedumu, kurš izvērtēja līdzīgu apsūdzēto nacistu argumentu:

"Attiecībā uz kara noziegumiem, [Nirnbergas] statūtu 6.panta (b) daļā definētie noziegumi jau bija atzīti kā kara noziegumi atbilstoši starptautiskajām tiesībām. Uz tiem attiecas 1907.gada Hāgas konvencijas 46., 50., 52. un 65.pants un 1929.gada Ženēvas konvencijas 2., 3., 4., 46. un 51.pants. Tas, ka šo normu pārkāpums bija noziegums, par ko vainīgās personas tika sodītas, ir pārāk pārlicinoši nodibināts, lai par to būtu kāds strīds. Bet ir ticis izvirzīts arguments, ka Hāgas konvencija nav piemērojama konkrētajā lietā, ņemot vērā "vispārējās piedalīšanās" normu 1907.gada Hāgas konvencijas 2.pantā. Šajā normā ir norādīts, ka:

"Noteikumi (Sauszemes karadarbības noteikumi, uz ko atsaucas 1.pants), kā arī šajā konvencijā ietvertās normas nav piemērojamas, izņemot attiecībās starp līgumslēdzējvalstīm, un arī tikai tad, ja visas karojošās puses ir konvencijas dalībvalstis".

Vairākas karojošās puses nesējā karā nebija konvencijas dalībvalstis. Tribunāls uzskata, ka nav nepieciešamības izlemt šo jautājumu. Sauszemes karadarbības noteikumi, kas ir noteikti konvencijā, bez šaubām uzskatāmi par attīstību, salīdzinot ar to pieņemšanas laikā pastāvošajām starptautiskajām tiesībām. Bet konvencija tieši norādīja, ka tā ir mēģinājums "pārskatīt vispārējos kara likumus un paražas", ko tā tādējādi atzina par jau pastāvošām, bet līdz 1939.gadam konvencijā iekļautās normas atzina visas civilizētās nācijas, un tās tika uzskatītas par kara likumu un paražu deklarāciju, uz ko atsaucas statūtu 6. b) pants".¹⁸

Tādējādi Nirnbergas tribunāls (tajā skaitā PSRS tiesnesis Nikitčenko) noraidīja apsūdzēto argumentu, kurš nedaudz primitīvākā formā izvirzīts Ogurcova rakstā. 1907.gada Hāgas konvencija Otrā pasaules kara laikā bija starptautisko paražu tiesību norma, kā tā autoritatīvi deklarēta Nirnbergas statūtos (šajā gadījumā, lai gan Statūti ir pieņemti pēc Kononova darbības, tie piemērojami kā 1944.gada paražu tiesību deklarācija).

Rezumējot var nonākt pie šāda secinājuma. Senāta *ratio* attiecībā uz tiesiskuma principu balstās pagājušā gadsimta četrdesmito gadu tiesiskuma principa izpratnē, kur par galveno kritēriju tika uzskatīts materiālais taisnīgums, pat ja no strikti tiesiskā viedokļa norma nepastāvēja.¹⁹ Pēc 1944.gada pieņemtās Ženēvas konvencijas nav attiecināmas uz šo lietu (izņemot, ja tās ir 1944.gada paražas deklarācija). Ogurcova rakstā paustā viedokļa doktrinārais pamats ir grūtāk identificējams. No vienas puses, tas šķiet balstīts agrīnajā padomju tiesību doktrīnā ar tās aizdomīgumu pret nekodificētajām tiesību normām. No otras puses, pati Padomju Savienība nepārprotami atzina kara noziegumu paražu raksturu Nirnbergas procesa kontekstā (un tās tiesnesis pat atsevišķajās domās norādīja, ka tribunāls nepamatoti noraidījis vairākas apsūdzības, tajā skaitā apsūdzības par kara noziegumiem²⁰). Jebkurā gadījumā šis arguments ir nepamatots. Šī raksta autori balstās uz mūsdienu starptautiskajās tiesībās pastāvošo strikto pieeju *nullum crimen sine lege* principam (ko varētu formulēt kā *nullum crimen sine lege certa*). *Lex certa* konkrētajā gadījumā nav pēckara Ženēvas konvencijas, bet gan starptautiskās paražu tiesības, kā tās deklarētas 1907.gada Hāgas konvencijā un Nirnbergas statūtos. Kā norādīts tālākajā analizē, ar šīm normām pilnībā var pamatot kara noziegumu aizliegumu konkrētajā gadījumā.

IV. Kāda nozīme ir spēka lietošanas tiesiskumam?

Kara noziegumu interpretācijas problemātiskumu palielina apstākļi, ka no šķietami viendabīgas faktiskas situācijas izriet vairāki neatkarīgi starptautiskās atbildības jautājumi. Izvēloties kā hipotētisku piemēru A valsts iebrukumu B valstī, par kādiem starptautiskās atbildības jautājumiem varētu būt runa? Pirmkārt, varētu izvērtēt, vai valstij A nav iestājusies starptautiski tiesiskā atbildība par prettiesisku spēka lietošanu, t.i., vai *jus ad bellum* līmenī tās rīcība ir bijusi tiesiska. Gadījumā, ja spēka lietošana nav bijusi starptautiski tiesiska (lietojot mūsdienu spēka lietošanas regulējuma modeli, ja tā nav bijusi paš aizsardzība vai kolektīvās drošības pasākums atbilstoši Apvienoto Nāciju Organizācijas Statūtu VII nodaļai), nākamais jautājums ir par A valsts vadītāju individuālo kriminālatbildību par starptautisko noziegumu agresiju. Otrkārt, pārceļoties no *jus ad bellum* analīzes līmeņa (vai spēku drīkst lietot?) uz *jus in bello*, ir jāvērtē, kā spēks ticis lietots. Šajā līmenī jāvērtē, vai ir ievērotas starptautisko humanitāro tiesību normas, t.i. vai militārais spēks nav nesamērīgi lietots pret civiliedzīvotājiem un vai militārpersonas nav spīdzinājušas gūstekņus vai civiliedzīvotājus.

Jus ad bellum un *jus in bello* izvērtēšana ir pilnīgi neatkarīga. Atgriežoties pie izvēlēta piemēra, neatkarīgi no tā, vai A valsts ir vai nav pārkāpusi starptautisko tiesību normas par spēka lietošanu, tās spēkiem ir jāievēro starptautiskās humanitārās tiesības. Un pretēji, neatkarīgi no tā, vai B valsts ir kļuvusi par agresijas upuri vai arī spēka lietošana attiecībā uz to ir legītīma, tās spēkiem tieši tāpat pilnībā ir jāievēro humanitārās tiesības.²¹ Tādēļ, ja A valsts komatants nogalina B valsts civiliedzīvotāju, kara nozieguma izvērtēšana notiek pilnīgi neatkarīgi no tā, kāds ir A valsts spēka lietošanas tiesiskais novērtējums. Pārejot pie konkrētās faktiskās situācijas, diez vai varētu piekrist Ogurcova izvirzītajai tēzei, ka Kononova lieta ir vērsta uz Otrā pasaules kara vēstures pārskatīšanu un sarkano partizānu kustības pretstatīšanu nacionālajiem partizāniem. Kara noziegums ir kara noziegums neatkarīgi no tā, vai to izdarījis persona karo agresora vai aizstāvja pusē. Ja Kononova noziegums ir kara noziegums, tad tas nemaina savu statusu tādēļ, ka hitleriskā Vācija rīkojās kā agresors. Līdzīgi, izvēloties citu hipotētisku situāciju, ja *Waffen SS* dienējošs latvietis būtu izdarījis kara noziegumu, piemēram, nogalinot civiliedzīvotāju, tas būtu kara noziegums neatkarīgi no tā, kādos apstākļos Latvija tika inkorporēta Padomju Savienībā. Kara noziegumu (un citu starptautisko noziegumu) aizliegums ir nesaisīts ar konflikta vispārējo tiesiskumu. Dienvidslāvijas

tribunālā tiek iztiesāti serbu, horvātu, musulmaņu un Kosovas albāņu izdarītie starptautiskie noziegumi. Sjerra-Leones īpašajā tiesā tiek iztiesāta gan dumpinieku, gan valdības spēku vadītāju rīcība. Visām konfliktā iesaistītajām pusēm jārespektē starptautisko humanitāro tiesību un starptautisko krimināltiesību normas, un "taisnīgs karš" nevar būt attaisnojums starptautiskiem noziegumiem. Tādēļ Kononova lietas iztiesāšana nekādā veidā nevar tikt uztverta kā vērsšanās pret partizānu kustību kā tādu. Nevienu kustībai nepastāv imunitāte pret starptautiskajiem noziegumiem.

V. Vai Kononovs ir kombatants?

Ogurcovs neapšaubā, ka Kononovs, būdams PSRS sarkano partizānu speciālās grupas brigādes "Laiviņa" komandieris Baltkrievijas un Latvijas teritorijā, būtu uzskatāms par kombatantu, bet kļūdaini domā, ka tāpēc viņš ir likumīgs kombatants. Pirms iespējams atbildēt uz šo jautājumu, jānoskaidro dažu pamatjēdzienu saturs. Pirmkārt, starptautiskās tiesības paredz atšķirību starp kombatantiem un civiliedzīvotājiem. Kombatanti atšķirībā no civiliedzīvotājiem tieši piedalās karadarbībā.²² Vai persona tieši piedalās vai nepiedalās karadarbībā, ir vairāk fakta jautājums. Nav šaubu, ka Kononovs tieši piedalās karadarbībā un attiecīgi ir kombatants. Šī tēze Ogurcova rakstā nav apstrīdēta. Otrkārt, kombatanti (personas, kas faktiski piedalās karadarbībā) iedalās likumīgos un nelikumīgos kombatantos. Četrdesmitajos gados pastāvēja četri kritēriji, lai personu atzītu par likumīgu kombatantu: (a) ir komandieris, kas atbild par saviem padotajiem; (b) ir noteikta pazīšanas zīme, kuru var ievērot no attāluma; (c) atklāti nēsā ieročus; (d) veic savas operācijas saskaņā ar kara likumiem un tradīcijām.²³ Kononova vienība darbojās vācu armijas formas tērpos, tādēļ tos nevar uzskatīt par likumīgiem kombatantiem.

Nav pilnīgi skaidrs, kāda ir Ogurcova pozīcija, bet šķiet, ka viņš kombatanta statusu *ipso facto* pielīdzina likumīga kombatanta statusam. Šādi pozīcijai nevar piekrist, jo apstākļi, ka persona ir kādas valsts armijā, nenozīmē, ka tā automātiski ir likumīgs kombatants. Konkrētajā lietā atšķirība starp likumīgu un nelikumīgu kombatantu nav būtiska, jo abos gadījumos personas nedrīkst izdarīt kara noziegumus, t.i., nogalināt pretējās puses civiliedzīvotājus. Konkrētā kombatanta tiesiskais statuss varētu būt nozīmīgs, ja tiesa kāda iemesla dēļ secinātu, ka kara noziegumi nav notikuši. Ja persona ir rīkojusies kā nelikumīgs kombatants (piemēram, maskējoties citā formas tērpā), tai zūd humanitāro tiesību tiesiskā aizsardzība par kara vešanas laikā veiktajām darbībām. Likumīgu kombatantu var tiesāt tikai par kara noziegumiem, nevis par kara vešanu kā tādu (piemēram, par pretējās puses karavīru nogalināšanu). Zūd likumīgā kombatanta statusam un attiecīgi humanitāro tiesību aizsardzībai, nelikumīgā kombatanta darbības var iztiesāt kā noziegumu nacionālajās tiesībās (piemēram, slepkavība). Tādēļ Latgales apgabaltiesa, secinot, ka kara noziegumi nav notikuši, pilnīgi pareizi pievērsās nacionālo normu pārkāpumiem.

Otra būtiska atšķirība starp likumīgiem un nelikumīgiem kombatantiem no starptautisko tiesību viedokļa ir tā, ka tikai likumīgiem kombatantiem pastāv neapstrīdamas tiesības uz karagūstekņu statusu un attiecīgi dažādām drošības garantijām.²⁴ Kononova lietā šim apstāklim nav izšķirošas nozīmes, jo, pirmkārt, jautājums par viņa iespējamo karagūstekņa statusu ir nesvarīgs un, otrkārt, kā jau iepriekš minēts, pat likumīga kombatanta statuss neattaisno karavīru no kara noziegumu izdarīšanas. Kā norādījis Viljams Šabass (*William A. Schabas*), lielāko daļu kara noziegumu izdara tieši kādas grupas dalībnieki, vai tā būtu grupa, kurai piemīt formāla struktūra un kuras biedri nēsā uniformas, vai vienkārši noziedznieku banda.²⁵

VI. Kāda ir Kononova atbildība par kara noziegumu izdarīšanu: komandiera vai individuāla?

Viens no interesantākajiem starptautisko tiesību jautājumiem ir tas, vai Kononovam varēja iestāties atbildība kā grupas komandierim par savu brigādes locekļu pastrādātajiem kara noziegumiem. Senāta lēmums ir balstīts uz organizētas grupas dalībnieku individuālās atbildības principu. Kā tiesa pareizi norāda, šis princips ticis ietverts jau Nirnbergas kara tribunālu statūtos un līdz ar to uzskatāms par paražu tiesību normu. Dienvidslāvijas tribunāls *Prokurors pret Tadiču* lietā, balstoties uz pēc Otrā pasaules kara iztiesātām lietām, norādīja uz grupas dalībnieku atbildības paražu tiesību raksturu un izdalīja trīs dažādus atbildības veidus.²⁶

Pirmo kategoriju raksturo situācijas, kad vairākas personas brīvprātīgi piedalās kopīgā plānā un tām piemīt kopīgs nolūks. Lai iestātos tā dalībnieka atbildība, kurš pats fiziski nav piedalījies, piemēram, civiliedzīvotāja slepkavībā, pietiek pierādīt, ka (i) šai personai pastāvēja nodoms uz konkrētajām sekām un ka (ii) šī persona piedalījās kādā no kopīgā plāna aspektiem vai nu sniedzot materiālu palīdzību, vai citādāk atvieglot citu grupas dalībnieku noziedzīgās darbības.²⁷ Kā norādīja ASV tribunāls Nirnbergā: "jāpatur prātā pamatprincips, ka [...] nevienas valsts krimināltiesību sistēmā par vainīgu slepkavībā nav atzīstams vien tikai tas, kas nospiež gaili vai aprok līķi. Saskaņā ar principiem, kas ir kopīgi visām civilizēto nāciju tiesību sistēmām [...] vainīgi ir arī tie, kas piekrīt nozieguma izdarīšanai, tie, kas uzdod vai atbalsta noziegumu, un tie, kas pieder organizācijai vai grupai, kas izdara noziegumu. Šie likumnoteikumi nesatur kādus skarbūs vai vēl nebijušus kriminālatbildības principus".²⁸ Otrā kategorija ir pirmās paveids un attiecas uz situācijām, kad persona aktīvi piedalās kādas represīvas sistēmas realizēšanā (piemēram, koncentrāciju nometnēs).²⁹ Trešā noziedzīgas grupas atbildības kategorija ietver situāciju, kad grupas dalībniekiem ir kopīgs noziedzīgs plāns, bet kāds no grupas dalībniekiem izdara tādu atsevišķu noziedzīgu aktu, kurš, lai gan formāli neietilpst grupas dalībnieku noziedzīgajā plānā, tomēr ir uzskatāms par "dabiskām un paredzamām sekām, īstenojot kopīgo mērķi".³⁰ Tādējādi atbildība iestājas visiem noziedzīgā plāna dalībniekiem, kur risks attiecībā uz, piemēram, civiliedzīvotāju nāvi sastāda noziedzīgā plāna paredzamas sekas un kur konkrētais apsūdzētais vai vainīgais ir vienkārši bijis nevērīgs vai vienaldzīgs pret šo risku.³¹

Ogurcovs argumentēja, ka grupas dalībnieku darbības ir kvalificējas kā izpildītāja ekscess un kā tāds nav attiecināms uz Kononovu, kas tieši nepiedalījās nodarījumos. Lietojot *Tadiča* terminoloģiju, Senāts būtu varējis balstīties pirmajā vai vismaz trešajā organizētās grupas kategorijā. Tomēr interesants ir jautājums, vai tiesa varētu notiesāt Kononovu gadījumā, kad, lai gan aktīvi neiesaistoties nodarījumā, viņš tomēr apzinājās par savu padoto nodomu (vai viņam vajadzēja to apzināties), bet neko nedarīja tā novēršanai. Starptautiskajās krimināltiesībās šāda atbildība iestātos atbilstoši komandiera atbildības principam. Komandiera atbildība par savu padoto izdarītajiem noziegumiem, par kuriem komandieris zinājis vai arī par kuriem tam bija jāzina, ir viens no starptautisko tiesību senākajiem jēdzieniem, kas bija ieguvis starptautisko paražu tiesību statusu jau Kononova noziegumu izdarīšanas laikā,³² kā par to liecina gan Nirnbergas, gan Tokijas tribunālu³³ prakse, gan arī pašas Padomju Savienības veiktā nacistu komandieru tiesāšana.³⁴ Tādēļ tiesa būtu varējusi balstīties arī uz komandiera atbildības starptautiski tiesiskajām normām.³⁵

Tāpat atbilstoši starptautiskajām tiesībām tiesa būtu varējusi atzīt Kononovu par atbildīgu vai nu pēc pirmā vai trešā *Tadiča* principa, vai arī pēc komandiera atbildības principa. Tikai gadījumā, ja Kononovs neko nezina par savu padoto nodomu un viņam kā komandierim to arī nevajadzēja zināt, varētu nonākt pie cita secinājuma.

VII. Vai upuri bija civiliedzīvotāji?

Kara tiesības vēsturiski vienmēr likušas komatantiem nošķirt civiliedzīvotājus no citiem komatantiem, un civilos objektus no militārajiem. 1907.gada 5.(18.) oktobra Hāgas konvencija "Par sauszemes kara vešanas likumiem un parašām", kas ir saistoša visām civilizētām nācijām un, kā norādījis Nirnbergas kara tribunāls, bija jau ieguvusi paražu tiesību statusu vēl pirms Otrā pasaules kara sākšanās, aizliedz nodevīgā kārtā slepkavot vai ievainot personas, kuras ir piederīgas pretējās puses tautai vai armijai (23. pants), kā arī uzbrukt jebkādā veidā neaizsargātiem ciemiem, dzīvojamām mājām un celtnēm (25. pants). Starptautiskās humanitārās tiesības, t.sk. paražu tiesību normas, aizstāvēja civiliedzīvotājus kara laikā jau krietni pirms 1949. gada Ženēvas konvencijām.³⁶

Par civiliedzīvotājiem uzskatāmas visas tās personas, kas neietilpst bruņotajos spēkos. Šī definīcija ir ietverta valstu karadarbības reglamentos un ievērota arī praksē.³⁷ Jāatzīmē gan, ka atšķirība starp civiliedzīvotājiem un komatantiem ne vienmēr ir acīmredzama, īpaši gadījumos, kad pret ienākušo armiju nostājas lielākā daļa okupēto iedzīvotāju, kuri, cita starpā, var būt apbruņoti, piedalīties mīnēšanā vai darboties kā izlūki. Vienīgā faktiskā atšķirība starp komatantiem un civiliedzīvotājiem ir tā, vai šiem komatantiem piemīt vai nepiemīt tradicionālās organizācijas pazīmes,³⁸ izšķirot varas pakāpes un pienākumu sadalījumu. Tradicionāli tiek arī uzskatīts, ka persona zaudē civiliedzīvotāja statusu brīdī, kad tā sāk aktīvi piedalīties karadarbībā. Starptautiskajās tiesībās nepastāv vienots uzskats par to, kas tieši būtu saprotams ar civiliedzīvotāju *tiesu* dalību karadarbībā.

Ogurcova rakstā ir izvirzītas vairākas tēzes, kādēļ upuri nav civiliedzīvotāji- pirmkārt, viņi nodarbojās ar spiegošanu, otrkārt, viņiem mājās bija ieroči, treškārt, viņi bija piedalījušies kādā militārā operācijā pret partizāniem. Spiega legāldefinīcija ir dota Hāgas konvencijas 29.pantā: "Personu var uzskatīt par spiegu tikai tad, ja, rīkojoties slepeni vai ar viltus izlikšanos (*clandestinely, or on false pretences*), tā iegūst vai cenšas iegūt informāciju karojošās puses darbības zonā ar mērķi to nodot naidīgajai pusei."

Citas Hāgas konvencijas normas par spiegiem un doktrīna apliecina, ka par spiegiem pamatā tiek uzskatīta persona, kas dodas uz karadarbības zonu, lai iegūtu informāciju, un pēc tam ar to atgriežas.³⁹ Obligāta prasība ir tā, lai informācija būtu iegūta slepenā veidā. Konkrētajā lietā šķiet, pat *arguendo* pilnībā pieņemot Kononova argumentu, ka upuri informēja varas iestādes par redzētajiem partizāniem. Šī darbība netika veikta ne ar viltu, ne īpaši dodoties uz karadarbības teritoriju, un nevar tikt uzskatīta par spiegošanu starptautisko tiesību izpratnē.

Nav skaidrs, vai mājās esošie ieroči ir pietiekams apstāklis, lai uzskatītu, ka personas tieši piedalās karadarbībā. Par tiesu dalību karadarbībā principā uzskatāmas tikai tādas vardarbīgas darbības, kas pretējai pusei rada *tūlītējus* patiesa kaitējuma draudus.⁴⁰ Ieroču, tajā skaitā uzbrukuma ieroču, esamība mājās diez vai varētu tikt uzskatīta par šādiem draudiem. Arguments par to, ka upuri, tajā skaitā sievietes, ir aktīvi piedalījušies militārās operācijās, nav izvērstis ne spriedumos, ne Ogurcova rakstā, tādēļ autori nevar vērtēt upuru līdzdalības pakāpi. Protams, ja upuri, piemēram, būtu piedalījušies kaujas operācijās kopā ar vācu spēkiem, viņi zaudētu civiliedzīvotāju statusu un Kononova darbības nebūtu uzskatāmas par kara noziegumu. Tiesa uzskatīja, ka neviens no argumentiem nav pietiekami pārliecinošs, lai uzskatītu, ka personas nav zaudējušas civiliedzīvotāju statusu.

VIII. Kādi kara noziegumi tika izdarīti?

Pieņemot, ka visi pārējie kritēriji ir izpildīti, jautājums par kara noziegumiem nerada īpašas problēmas. Nirnbergas statūtu 6 (b) punktā ir norādīts, ka kara likumu un paražu pārkāpums *inter alia* ir civiliedzīvotāju slepkavības un īpašuma laupīšana un iznīcināšana.

IX. Secinājumi

Daļai no Ogurcova rakstā paustās kritikas var piekrist. Tiesas piemērotā *nullum crimen sine lege* izpratne ir nedaudz liberālāka, kā tas tiek parasti izprasts mūsdienu tiesībās. Tomēr arī stingrāka tiesiskuma principa piemērošana nemainītu lietas iznākumu, jo nodarījuma izdarīšanas brīdī pastāvēja skaidras paražu tiesību normas, balstītas 1907.gada Hāgas konvencijā un deklarētās Nirnbergas statūtos. Kaut kādā mērā var piekrist arī kritikai par nepietiekamo okupācijas aspekta analīzi, kaut gan šo autoru izdarītais secinājums ir tieši pretējs Ogurcovam. Ogurcovs apšauba okupācijas aspekta nozīmīgumu, kamēr šī raksta autori uzskata to par centrālo tiesisko jautājumu, kuru būtu varēts pamatot daudz pārliecinošāk. Tomēr abos kritizētajos aspektos nevar nepieņemt tiesas secinājumus.

Daļai no Ogurcova rakstā paustās kritikas nevar piekrist. Starptautiskās krimināltiesības attiecas uz visām personām, un *jus ad bellum* tiesiskums neietekmē to piemērošanu. Kononovs bija prettiesisks kombatants, jo viņš neizpildīja Hāgas konvencijas kritēriju un nenēsāja atpazīstamas (un pareizas) militārās pazīšanās zīmes. Starptautiskajās tiesībās atbildība iestājas gan individuālās atbildības perspektīvā, gan arī komandiera atbildības perspektīvā, ja komandieris nav novērsis starptautiskā nozieguma izdarīšanu. Visbeidzot- spiegošana nav attiecināma uz konkrēto situāciju un ieroču esamība mājās nav pietiekama, lai atzītu personu par kombatantu. Vairāki tiesiskie jautājumi ir savīti ar faktiskajiem apstākļiem, par kuriem autori nevar spriest. Vai Kononovs bija vienojies par nogalināšanu vai tas bija izdarītāju ekscess, ko komandieris nebija spējīgs paredzēt? Vai visi upuri, tajā skaitā sievietes, tiešām bija aktīvi piedalījušies militārajā darbībā? Autoriem nav pamata neuzticēties tiesas izdarītajam faktisko apstākļu novērtējumam.

Galīgais vērtējums par Senāta starptautisko tiesību analīzi ir kritiski pozitīvs. Tiesa būtu varējusi plašāk analizēt okupācijas aspektus, bet jautājuma politiskais jutīgums varētu būt motivējis tiesu atturēties no tā. Tiesiskuma principa analīze būtu varējusi būt pārliecinošāka, bet galu galā paražu normas ir ļoti līdzīgas vēlākām līgumu normām, tādēļ tiesas interpretācija nebūtu mainījusies. Būtiskākie kara noziegumu sastāva elementi- pretējās puses, kombatants, civiliedzīvotājs, noziegums- ir precīzi identificētas un pareizi piemērotas. Augstā līmeņa starptautisko tiesību analīze ļauj izteikt pārliecību, ka Latvijas tiesas būs pilnībā spējīgas efektīvi un profesionāli iztiesāt starptautiskos noziegumus, ja (vai kad) šāda iespēja radīsies nākamā reizi.

Visbeidzot, atgriežoties mūsdienās, nav iespējams pārvērtēt Kononova lietas nozīmīgumu Latvijas militārpersonām, jo tikai un vienīgi no šīs lietas var mēģināt izsecināt to, kā Latvijas tiesas vērtēs iespējamās apsūdzības par humanitāro tiesību pārkāpumiem. Senāta lēmuma *ratio* ir stingra un konsekventa humanitāro tiesību normu piemērošana, kas šķiet neapšaubāmi pareiza un taisnīga no upuru perspektīvas. Mazāk skaidrs šķiet tas, vai Kononova lietas rezultātā militārpersonu rīcības brīvība netiks nesamērīgi ierobežota. Piemēram, Latvijas militārpersona A, kas ir nosūtīta uz valsti I⁴¹, varētu būt izvēles priekšā, vai uzskatīt individu B par civiliedzīvotāju vai kombatantu.⁴² Faktiskie apstākļi būtu šādi: B piegādā informāciju organizācijai, kas cīnās pret Latvijas militārpersonām; B mājās atrodas granātmetējs; B, iespējams, iepriekš ir piedalījies (ar neskaidru iesaistītības pakāpi) uzbrukumā Latvijas militārpersonām. Ja šīs personas ir civiliedzīvotāji, viņu nogalināšana būtu kara noziegums, ja šīs personas ir tieši iesaistītas karadarbībā, viņu nogalināšana nebūtu kara noziegums. Plaši interpretējot civiliedzīvotāju jēdzienu, tiek vairāk aizsargāti civiliedzīvotāji, bet tieši tādā pašā mērā tiesiskam riskam tiek vairāk pakļauti kombatanti. Kononova lietas *ratio* ar vēl jo lielāku spēku ir piemērojams mūsdienu starptautiskajās tiesībās, pastāvot attīstītam komandiera atbildības institūtam par noziegumu nenovēršanu un *expressis verbis* noteiktai civiliedzīvotāja prezumpcijai. Protams, katrā lietā ir specifiski faktiskie apstākļi, un, iespējams, nevajadzētu absolutizēt Kononova lietu tikai tās unikalitātes dēļ, tomēr šķiet, ka Senāts prasa un prasīs no kombatantiem augstu atbildības pakāpi un rūpīgi izvērtēs rīcības tiesisko pamatotību un atbilstību humanitārajām tiesībām.

* Sk.: Ogurcovs N. Sarkanā partizāna V.Kononova lietas tiesiskās problēmas // Jurista Vārds, 21.02.2006., Nr.8.

¹ Cassese A. International Criminal Law. Oxford, Oxford University Press, 2003 (turpmāk - Cassese), p. 48.

² Ibid.

³ Noziegumu pret cilvēci aizliegums, gluži pretēji, negarantēja nekādu pragmatisku labumu citām valstīm. Lai aizliegtu valsts noziegumus pret saviem civiliedzīvotājiem, bija nepieciešama paradigmatiska pārmaiņa starptautisko tiesību izpratnē, akcentējot pāreju no starptautisko tiesību Vestfālas sistēmas privāttiesiskās izpratnes modeļa uz tādu starptautisko tiesību modeli, kas ir kaut kas vairāk par savstarpējā labuma samērojumu. No šīs perspektīvas Nirnbergas statūtos ietvertā prasība noziegumiem pret cilvēci būt saistītiem ar kara noziegumiem vai agresiju (noziegumiem, kas jebkurā gadījumā aizskartu citu valstu intereses) ir saprotams starpsolis starp Vestfālas starptautiskajām tiesībām un mūsdienu *jus cogens* un *erga omnes* starptautisko tiesību modeli.

⁴ IT-94-1, *Prosecutor v. Dusko Tadić*, Appeals Chamber, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995, <http://www.un.org/icty/tadic/appeal/decision-e/51002.htm>, para. 94, Cassese, p. 40.

⁵ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, Advisory Opinion 8 July 1996 (Reports 1996, p. 226), para 75. Starptautiskās tiesas spriedumi pieejami tās mājaslapā: <http://www.ici-cij.org>; skat. arī Dinstein Y. *The Conduct of Hostilities under the Law of International Armed Conflict*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004 (turpmāk -

Dinstein), pp. 9.-14.

⁶ Nešķiet, ka apsūdzībā būtu mēģinājusi pierādīt, ka Kononova rīcība bija daļa no sistemātiska uzbrukuma civiliedzīvotājiem. Jautājums par uzbrukuma masveida raksturu ir komplicētāks. No nesenā Dienvidslāvijas tribunāla sprieduma lietā *Prokurors pret Limaju un citiem*, kurā ap 140 serbiem simpatizējošo personu nolaupīšana netika atzīta par masveida uzbrukumu (sk. IT-03-96, Prosecutor v. Limaj et al., Trial Chamber II, Judgment of 30 November 2005, <http://www.un.org/icty/limaj/trialc/judgement/lim-tj051130-e.pdf>, paras.180-210), varētu pieņemt, ka arī Kononova lieta nebūtu masveida uzbrukums.

⁷ Par Latvijas neatkarības atjaunošanu // Ziņotājs, 1990, Nr.20.

⁸ Deklarācija par Latvijas okupāciju // Latvijas Vēstnesis, 27.08.1996., Nr.143.

⁹ Daudz pārliecinošāks ir arguments par savstarpējo līgumu pārkāpumu. Tomēr savstarpējo līgumu pārkāpšana *per se* nav pietiekams iemesls, lai uzskatītu, ka ir notikusi okupācija starptautisko paražu tiesību izpratnē.

¹⁰ Sk., piemēram, Benvenisti E. *The International Law of Occupation*, Princeton, Princeton University Press, 2004, pp. 67.-68. (analizē Baltijas valstu iekļaušanu nodaļā ar virsrakstu "Padomju Savienības okupācijas 1939.-1940.gg."), Ziemele I. *State Continuity, Succession and Responsibility* // *Baltic Yearbook of International Law*, 2003, pp. 166 et seq., Roberts A. *What is a Military Occupation?* // *British Yearbook of International Law*, 1984, pp. 274-276 ("Vardarbīga miera laika okupācija [...] ir valsts vai tās daļas okupācija bez valdības iepriekšējas piekrišanas, bet arī bez militāra konflikta izcelšanās šajā valstī. [...] Tiek vispārīgi uzskatīts, ka Hāgas noteikumi attiecas uz vardarbīgām miera laika okupācijām"). Jaunākais Openheims atzīst, ka "realitātē [Baltijas valstu iekļaušana Padomju Savienībā] bija vardarbīga iekļaušana (*forced absorption*), gandrīz nenoskaidrojama no aneksijas". Sk.: Jennings R., Watts A. (ed.) *Oppenheim's International Law*. Ninth edition. Volume I. Peace, 1996, p. 193. Tajā pašā laikā Nirnbergas tribunāls ir rezervētāks un atzīst, ka sauszemes karadarbību regulējošās normas ir piemērojamas Bohēmijā un Morāvijā, jo šīs teritorijas netika pievienotas Reiham, bet pār tām tika nodibināts protektorāts (atstājot atvērtu jautājumu, kāds būtu tiesiskais regulējums gadījumā, ja tās būtu iekļautas Reihā). Jautājums par Austriju (kuras situācija bija diezgan līdzīga Latvijai, valstij kļūstot bez pretošanās un ar izteiktu piekrišanu no dažu valdības pārstāvju puses) nav atbildēts viennozīmīgi, un šķiet, ka Nirnbergas tribunāls ņēma vērā to, ka Austrija bija tikai pirmais solis tālākajā agresijā, sk. plašāku diskusiju: *Historical Review of Developments Relating to Agression*, Prepared by the Secretariat of the Preparatory Commission for the International Criminal Court, 24 January 2002, <http://www.jus.unitn.it/users/nesi/publicazioni/CrimeofAgression/N0170963.pdf> (aplūkots 07.02.2006),

¹¹ Lēbers D.A. *Latvijas valsts bojāeja 1940.gadā. Starptautiski tiesiskie aspekti* // *Latvijas valsts atjaunošana*. 1986. - 1993. Rīga, Fonds Latvijas Vēsture, 1998, 7-41.lpp.

¹² *Commentaries to the Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Official Records of the General Assembly, Fifty-sixth session, Supplement No. 10 (A/56/10), chp.IV.E.2, http://www.un.org/law/ilc/texts/State_responsibility/responsibilityfra.htm*, p. 174.

¹³ Deklarācija par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu // *Latvijas Vēstnesis*, 17.05.2005., Nr.77.

¹⁴ Neatkarības deklarācijas preambula runā par militāru agresiju. Deklarācijā par Latvijas okupāciju ir norādīts, ka PSRS ar militāru spēku okupēja Latviju. Deklarācijā par nosodījumu likumdevējs aprobežojas ar norādi uz okupāciju, vairāk neatsaucoties uz tās militāro raksturu. Ulmaņa piekrišanas tiesiskais novērtējums nav dots nevienā no deklarācijām.

¹⁵ Paparinskis M. *Tiesiskuma princips starptautiskajās krimināltiesībās* // *Jurista vārds*, 01.03.2005., Nr. 8, Paparinskis M. *Deportāciju prāvas: starptautisko tiesību skatpunkts* // *Jurista vārds*, 03.05.2005., Nr. 16.

¹⁶ Sk.: Par Vasīliju Kononovu. Augstākās tiesas Senāta 28.09.2004. lēmums // *Jurista Vārds*, 30.11.2004., Nr.46.

¹⁷ Sk. plašāku analīzi: Paparinskis M. *Tiesiskuma princips starptautiskajās krimināltiesībās* // *Jurista vārds*, 01.03.2005., Nr. 8, Paparinskis M. *Deportāciju prāvas: starptautisko tiesību skatpunkts* // *Jurista Vārds*, 03.05.2005., Nr. 16.

¹⁸ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judlawre.htm> (aplūkots 02.02.2006).

¹⁹ Cassese, p. 139-144. Jebkurā gadījumā, pat ja šādas pieejas piemērošana ir vismaz saprotama attiecībā uz noziegumiem pret mieru un noziegumiem pret cilvēci, kuri nebija acīmredzami aizliegti starptautiskajās tiesībās, attiecībā uz kara noziegumiem tas nav nepieciešams. Otrā pasaules kara laikā jau pastāvēja nepārprotama valstu prakse attiecībā uz kara

noziedzumu aizliegumu, un kara noziedzumu iztiesāšana nepārkāpa *nullum crimen* pat šī principa mūsdienu izpratnē.

²⁰ <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/juddiss.htm> (aplūkots 02.02.2006). Padomju Savienības tiesnesis Starptautiskajā tiesā Sergejs Krilovs, komentējot paražas vietu padomju tiesībās, norādīja, ka "[a]ttiecībā uz kara likumiem un paražām, Ārlietu Tautas komisariāta 1942.gada apkārtrakstā bija teikts, ka PSRS pieņem un piemēro šajā jomā vispārīgi atzītos principus (lai gan vācieši tos kara laikā vairākkārt pārkāpa)". Sk.: Krylov S. Les notions principales du droit des gens : (la doctrine soviétique du droit international) // Recueil des Courts, Volume 70, I, 1947, p. 441.-442.

²¹ Dinstein, pp. 4-5, Dinstein Y. War, Agression and Self Defence. Third Edition, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, pp. 140-147.

²² Dinstein, p. 27.

²³ Kombatantu definīcija tika atrunāta jau 1907.gada Hāgas konvencijā, Noteikumu 1.pants, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague02.htm#iart2> un vēlāk kodificēta Trešās Ženēvas konvencijas 4. pantā. Lai gan konkrētajā gadījumā šis aspekts nav būtisks, jo Kononovs nebija regulārās armijas sastāvā, jāatzīmē, ka, lai gan no konvenciju formulējuma varētu šķist, ka regulārai armijai šie kritēriji nav jāizpilda, tā nav vispārpieņemtā interpretācija. Pastāv prezumpcija, ka regulārā armijā šie kritēriji ir izpildīti, bet šo prezumpciju var atspēkot, sk.: Henckaerts, J.M., Doswald-Beck L. (eds.) Customary International Humanitarian Law. Volume I: Rules, International Committee of the Red Cross. Cambridge University Press, 2005, p.15, Dinstein, pp. 36 et seq.

²⁴ Atšķirība starp likumīgajiem un nelikumīgajiem kombatantiem ir centrālais tiesiskais jautājums diskusijā par Afganistānas kara gūstekņu tiesisko statusu un garantijām, kas ir novedis pie asām viedokļu apmaiņām gan ASV administrācijās iekšienē, gan akadēmiskajā vidē.

²⁵ Schabas W.A. Introduction to the International Criminal Court. Cambridge University Press, 2003, pp. 71.

²⁶ IT-94-1-T, *Prosecutor v. Tadic*, Appeals Chamber, Judgment of 15 July 1999, <http://www.un.org/icty/tadic/appeal/judgement/tad-aj990715e.pdf>, paras. 185-229. Turpmākajās atsaucēs lietas ir citētas no šī sprieduma. Šīs lietas izmantošana neaizskar *nullum crime sine lege*, jo Dienvidslāvijas Tribunāls pamatā balstījās uz pēckara lietām, kurās noziedzumi bija notikuši četrdesmito gadu sākumā. Šis tiesiskais vērtējums ir *mutatis mutandis* attiecināms arī uz Kononovu.

²⁷ *Trial of Otto Sandrock and three others*, British Military Court for the Trial of War Criminals, held at the Court House, Almelo, Holland, on 24th-26th November, 1945, UNWCC, vol. I, p. 35); skat. arī *Hoelzer et al.*, Canadian Military Court, Aurich, Germany, Record of Proceedings 25 March-6 April 1946, vol. I, pp. 341, 347, 349 (RCAF Binder 181.009 (D2474)); *Trial of Gustav Alfred Jepsen and others*, *Proceedings of a War Crimes Trial held at Luneberg, Germany* (13-23 August, 1946), judgement of 24 August 1946.

²⁸ *The United States of America v. Otto Ohlenforf et al.*, Trials of War Criminals before the Nuremberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10, United States Government Printing Office, Washington, 1951, vol. IV, p. 373.

²⁹ Ņemot vērā, ka konkrētās lietas faktiskie apstākļi neietilpst šajā kategorijā, tā saucamo "koncentrāciju nometņu" lietu apskatu tuvāk skatīt.: *Prosecutor v. Tadic*, Judgment, Appeals Chamber, Case No. IT-94-1-T, 15 July 1999, para. 202-204.

³⁰ *Prosecutor v. Tadic*, Judgment, Appeals Chamber, Case No. IT-94-1-T, 15 July 1999, para. 204.

³¹ Skat. *Trial of Erich Heyer and six others*, British Military Court for the Trial of War Criminals, Essen, 18th-19th and 21st-22nd December, 1945, UNWCC, vol. I, p. 88; skat. arī *Kurt Goebell et al.* jeb *Borkum Island* lietu, aprakstītu *Prosecutor v. Tadic*, Judgment, Appeals Chamber, Case No. IT-94-1-T, 15 July 1999, para. 210-212.

³² Attiecībā uz valstu prakses - kā paražu tiesību elementa - attīstību karanoziedzumu un komandieru atbildības sfērā, skat. visaptverošo pētījumu: Cherif Bassiouni M. Introduction to International Criminal Law. Ardsley, New York, Transnational Publishers, Inc., 2003, pp.290.-318.; skat. arī McCormack, T.L.H., Simpson, G.J. (eds.) The Law of War Crimes: National and International Approaches. Hague/ London/ Boston. Kluwer Law International, 1997, pp. 14, 40-43.

³³ *In re Yamashita*, 327 U.S. 1 (1945).

³⁴ Par kara noziedzumu definējuma vēsturisko attīstību Padomju Savienības tiesībās un tiesu praksi skat. Prusin, A.V., "Facist Criminals to the Gallows!": The Holocaust and Soviet War Crimes Trials, December 1945 - February 1946 //

Holocaust and Genocide Studies, V17 N1, Spring 2003, pp.1-30.

³⁵ Mazāk skaidrs ir tas, vai tiesa būtu varējusi šādu atbildību piemērot, ņemot vērā Krimināllikuma normas. Krimināllikums neparedz komandējošās personas atbildību, un Krimināllikuma 1.pants ierobežo atbildību regulējošās normas ar konkrēto likumu. Attiecībā uz konkrētiem starptautiskiem noziegumiem varētu pieņemt, ka tiesai ir pilnīgi pietiekama atsauce uz noziegumu (piemēram, genocīdu), lai varētu to piepildīt ar starptautisko paražu tiesību saturu. Nav pilnīgi skaidrs, vai tiesa varētu izmantot ne tikai starptautiskajās paražu tiesībās noteikto noziegumu saturu, bet arī vispārīgos atbildības modeļus, kas nav paredzēti Krimināllikumā.

³⁶ Schabas, W.A. Introduction to the International Criminal Court. Cambridge University Press, 2003, pp. 77.

³⁷ Henckaerts, J.M., Doswald-Beck, L. (eds.) Customary International Humanitarian Law, Volume I: Rules, International Committee of the Red Cross. Cambridge University Press, 2005, p.15.

³⁸ Schabas, W.A. Introduction to the International Criminal Court. Cambridge University Press, 2003, pp. 80.

³⁹ Hāgas konvencija, Noteikumi, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/lawofwar/hague02.htm#iart2>, 29(2), 32.panti, Baxter R.B. So-Called "Unprivileged Belligerency": Spies, Guerillas and Saboteurs // British Yearbook of International Law, 1951, pp. 329-333, Dinstein, pp. 211-212.

⁴⁰ Inter-American Commission on Human Rights, Third Report on Human Rights in Colombia, para. 811.

⁴¹ *Arguendo* pieņemot, ka humanitārās tiesības vai vismaz to būtiskākie principi ir piemērojami šādā situācijā. Pakāpe, kādā humanitārās tiesības ir attiecināmas uz miera uzturēšanas misijām, ir kārtējais diskusiju objekts starptautiskajās tiesībās.

⁴² Atbilstoši Krimināllikuma 4.panta otrās daļas noteikumiem "Latvijas Republikas karavīri, kuri izvietoti ārpus Latvijas teritorijas, par noziedzīgiem nodarījumiem saucami pie atbildības saskaņā ar šo likumu, ja Latvijas Republikai saistošos starptautiskajos līgumos nav noteikts citādi".